

Na kraju se monografije nalaze „Privici / Allegati“ (321–354), odnosno dokumenti vezani za Statut te Statut i notni zapisi himne Istarskoga planinarskog društva. *La società alpina dell'Istria / Istarsko planinarsko društvo. 1876 – 1885 / 1876. – 1885.* na osobit način govori o jednom vremenu i o načinu života na prostoru Istre kroz prizmu povijesti planinarenja. Ona govori i o talijanskoj kulturi u središnjoj Istri. Svi dokumenti kronološki izdani u monografiji, osim što donose podatke o pohodima istarskih planinara, jesu i svjedočanstvo jednoga duha vremena. Rekonstrukcija povijesti Društva kronološkim redom na temelju dokumenata, a ponajviše na temelju tekstova objavljenih u tadašnjim novinama i tjednicima, znan je prinos istraživanju te tematike, kao i općenito istarske povijesti druge polovice devetnaestoga stoljeća. Sama činjenica da je Istarsko planinarsko društvo okupljalo i mnoge ugledne članove iz svih krajeva geografske Istre ostavlja još prostora za daljnja istraživanja.

Igor Jovanović

Vili A. Bačić, *Povijest Prvog svjetskog rata na Jadranu. I. dio: „Zbivanja do proljeća 1916.“, s dodatkom Zvonimira Freivogela „Zbivanja od proljeća 1916. do kraja rata“*, Pula: Društvo za proučavanje prošlosti C. i kr. mornarice „Viribus Unitis“, 2019., 453 str.

U nizu Pomorska knjižnica Hrvatskoga izdavačkoga bibliografskog zavoda izišla je 1945. knjiga Vilija A. Bačića *Povijest Prvog svjetskog rata na Jadranu*, s podnaslovom „I. dio: Zbivanja do proljeća 1916.“. Drugi dio nije nikada objavljen. Autor knjige Vili (Wilhelm) A. Bačić (Bacich) rođen je u Puli 1896. godine. Kao mlađi časnik austro-ugarske ratne mornarice, Bačić je bio sudionik Prvoga svjetskog rata na Jadranu. Početak sljedećega rata zatiče ga 1941. kao kapetana bojnoga broda na popisu časnika jugoslavenske Kraljevske ratne mornarice, a predavao je i pomorsku povijest na Vojnopomorskoj akademiji u Gružu, da bi od 1944. bio diplomatski poslanik Nezavisne Države Hrvatske u Trstu. Nakon sloma NDH odlazi iz Hrvatske. Bio je odvjetnik u Limi u Peruu, a posljednje godine života proživio je u Beču, gdje je i umro 17. lipnja 1969. Društvo za proučavanje prošlosti C. i kr. mornarice „Viribus Unitis“ iz Pule, marom glavnoga urednika Bruna Dobrića, objavilo je taj prvi dio,

dok je nepostojeći drugi dio knjige nadopunio Zvonimir Freivogel tekstem „Zbivanja od proljeća 1916. do kraja rata“. Bačićev tekst, kao pretisak, pojavljuje se u izvornom „korienskom“ pravopisu koji je bio u uporabi u NDH, ali tadašnja se ideologija ne pojavljuje u knjizi.

Bruno Dobrić najavljuje sadržaj knjige u „Riječi unaprijed“ (V-VII), što je i svojevrstan predgovor. Bačićevu knjigu možemo ugrubo podijeliti na dva osnovna dijela. Prvi, uvodni dio, počinje horografskim prikazom Jadranskoga mora (3-16) s podacima o uvjetima plovidbe, klimi i obali s glavnim zaljevima istočnoga Jadrana. Slijedi poglavlje (17-24) koje sažeto, ali s mnogo dosad manje poznatih podataka, daje povijesni pregled razvitka austro-ugarske ratne mornarice i procesa utvrđivanja istočnojadranske obale. Slijedi cjelina (25-66) o stanju austro-ugarske mornarice i utvrđenja istočnojadranske obale 1914., s detaljnim popisom brodova u njezinu sastavu i drugim podacima. Na sličan je način opisana i ratna mornarica Francuske, sudionik u borbama na Jadranu tijekom prve godine rata (66-81). Zasebna poglavlja (82-88) govore i o njemačkim i britanskim pomorskim snagama u blizini Jadranskoga mora.

Drugi dio (89-371) opisuje ratne događaje, a oni su podijeljeni u dvije etape: kolovoz 1914. – svibanj 1915., razdoblje borbi austro-ugarske mornarice uglavnom s francuskom ratnom mornaricom, te svibanj 1915. – proljeće 1916., otvoreni rat između Austro-Ugarske i Italije na Jadranu i evakuacija srpske vojske iz Albanije na Krk. Bačićev tekst zbir je opisa stotina pojedinih događaja u pravoj maniri „mornaričke historiografije“, s obiljem taktičkih, ali i tehničkih detalja, uključujući i fotografije, karte i skice. Etapa talijansko-austrijskoga rata započinje trima uvodnim potpoglavljima: „Stanje austro-ugarske mornarice do ulazka Italije u rat (189-192)“, „Talijanska mornarica (192-213)“ i „Talijanska koncepcija operacija na Jadranu“ (213-229).

Ono što Bačićev rad čini istaknutijim u nizu sličnih radova jest autorovo korištenje literature i pisanih svjedočanstava svih zaraćenih strana da bi što detaljnije prikazao pojedine događaje. Osim austro-ugarskih izvora (među kojima se ističe Hans H. Sokol), citirani su tekstovi francuskih, talijanskih, njemačkih i britanskih autora i sudionika Prvoga svjetskog rata. Primjer koji to najbolje dočarava jest izvanredan opis neuspjeloga pokušaja penetracije francuske podmornice *Curie* u pulsku luku ujutro 20. prosinca 1914., napisan prema službenim francuskim izvještajima (158-159): „zapovjednik podmornice [poručnik bojnoga broda Gabriel O'Byrne] je već mislio, da je prošao baražu, ali je onda osjetio otpor podvodnih prepreka. Tada je počeo raznim

manevrima i na razne načine nastojao da se oslobodi prepreka, u kojima se podmornica bila zaplela. Iz početka je posada podmornice imala dojam, da je *Curie* samo malo zapela kormilom. Ti manevri i pokušaji, da se podmornica oslobodi, trajali su ukupno oko 4 ½ sata, i tek posljednji su bili smjeliji i jači. Za to vrijeme izronila je podmornica i s periskopom te jednom i s tornjem, a konačno je zapovjednik podmornicu nagnuo do 30°. Elektro-motori dali su kod posljednjih pokušaja veću snagu nego na pokusnim vožnjama, ali sva nastojanja bila su uzaludna, jer je podmornica bila čvrsto uhvaćena u podvodnim žičnim preprekama.“ Podmornica je, naposljetku, potopljena udarima s obalnih bitnica i s ratnih brodova. „Zapovjednik je posadi, prije napuštanja podmornice, doviknuo *Courage mes enfants, c'est pour la France*, a čini se, da ga je poslije toga jedan dočastnik gurnuo u vodu, kako ne bi ostao na podmornici.“ Bačić zaključuje (159-160) da se vidi „da je pokušaj forsiranja ulaza u luku od strane francuzke podmornice *Curie* predstavljao znatnu opasnost za brodove u luci“ te da je „akcija sama bila izvršena izvanredno hrabro i smišljeno, a zapovjedniku O'Byrneu, koji je kasnije još za vrijeme rata umro u Grazu, zbog bolesti, priznavali su i u austro-ugarskoj floti junačstvo, smjelost i smišljeni rad“. Valja istaknuti da je, prema njegovoj biografiji, sam autor bio sudionik toga događaja (442).

Bačićev tekst završava priložima i dokumentima: „Podjela pomorskih snaga Trojnog saveza za zajedničke operacije“ (367-368) i „Tekst međusavezničke mornaričke konvencije o ulasku Italije u rat“ (369-371). Uredništvo je tekstovima priložilo čitav niz arhivskih fotografija, uglavnom iz fotoalbuma Richarda Schustera objavljenoga 2016.

Razdoblje ratovanja od sredine 1916. do svršetka Prvoga svjetskog rata u studenome 1918., odnosno nikad dovršeni drugi dio Bačićeve knjige, napisao je Zvonimir Freivogel (383-440). U tekstu ističe da je njegova dopuna plod prijašnjih istraživanja i objava u stručnim i publicističkim izdanjima. Po uzoru na Bačića, Freivogel opisuje mnoge okršaje u tome razdoblju, a tekst dopunjuje fotografskim materijalom. Posebno bi trebalo naglasiti da u svome izvještaju o potapanju bojnoga broda *Viribus Unitis* u pulskoj luci 1. studenoga 1918. Freivogel s oprezom ističe da je broj poginulih u tome događaju bio „nepoznat“, odnosno bilo je „najmanje oko 70“ žrtava (434). Upravo se ta brojka sve češće spominje u nekoliko najnovijih istraživanja (primjerice u Raul Marsetič, „Le perdite militari e civili a Pola e nel circondario durante il Primo e Secondo conflitto mondiale con dopoguerra (1914-1947)“, *Quaderni*,

XXIX, 2018.), nasuprot „ustaljenom“ ponavljanju neprovjerenoga podatka o tristo ili čak četiristo žrtava u mnogim dosadašnjim radovima.

Knjigu završavaju dvije biografije. Onu V. A. Bačića potpisuje Zvonimir Freivogel (442-443), a Janka Vukovića Podkapelskoga, poginuloga zapovjednika na brodu *Viribus Unitis* (444-448), i admirala Maksimilijana Njegovana (449-451) Bruno Dobrić.

U povodu obilježavanja stogodišnjice Prvoga svjetskoga rata pulsko se društvo „Viribus Unitis“ pridružilo ponovnim izdavanjem ovoga vrijednog djela brojnim izdavačima najrazličitijih publikacija s tom tematikom. Sinergijom tekstova Vilija A. Bačića i Zvonimira Freivogela čitatelji su dobili detaljnu i argumentiranu sintezu Prvoga svjetskog rata na Jadranskom moru.

David Orlović

Vremeplov 4: Kinematografske djelatnosti i pulska svakodnevica 1919 – 1943, Pula: Pula Film Festival, 2020., 108 str.

Četvrta knjiga *Vremeplova* u izdanju Javne ustanove Pula Film Festival svojom tematikom obuhvaća pulsku kinematografsku povijest u doba talijanske vladavine, odnosno do njemačke okupacije grada 1943. Tema istraživanja obuhvaća stalne kinematografe, filmske programe, snimanja te društveno-povijesni kontekst toga vremena. Sanela Pliško i David Orlović, autori tekstova, usredotočili su se na činjenične podatke iz dostupnih domaćih arhiva, a korišteni su i brojni novinski listovi toga vremena – *Istarska riječ*, *L’Azione*, *Hrvatski list*, *L’Arena di Pola*, *Istra*, *Corriere istriano* te *Istarski list*.

U „Uvodu“ (7-10) se saznaje ukratko o temama istraživanja prva tri broja *Vremeplova* te se naglašava kako je četvrta knjiga nastavak treće jer se kronološki oslanja na nju. Autori pojašnjavaju temu istraživanja ovoga broja te se navodi i arhivsko gradivo koje je rabljeno u svrhu istraživanja.

Prvo poglavlje, „Stalni kinematografi u Puli do 1918. godine“ (10-13), donosi tablični prikaz čak osam kinematografa (tj. kinodvorana) koji su u Puli djelovali do kraja Prvoga svjetskog rata. Saznajemo ime vlasnika, adresu, naziv nakon 1918. (ako se promijenio) te datum otvorenja i zatvaranja svakoga kinematografa. U poglavlju „Desetljeće pulskih kinematografa (1919. – 1929.)“